
УДК 347.626

Н. А. Д'ЯЧКОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін

факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби

з кіберзлочинністю та торгівлею людьми

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Ф. А. ТУЧИН,

адвокат

ЗГОДА ОДНОГО З ПОДРУЖЖЯ НА ВЧИНЕННЯ ПРАВОЧИНІВ ЩОДО СПІЛЬНОГО МАЙНА

Досліджено питання правової природи згоди одного з подружжя на вчинення правочинів щодо спільного майна другим із подружжя. Розглянуто проблеми надання такої згоди у різних видах договорів. Надано пропозиції щодо удосконалення практики застосування чинного законодавства.

Ключові слова: згода одного з подружжя, спільне майно подружжя, правочини подружжя, цінне майно, дрібний побутовий правочин.

Dyachkova, N.A. and Tuchin, F.A. (2015), "The spousal consent to commit transactions concerning the joint property" ["Zhoda odnogo z podruzzhzia na vchynennia pravochyniv shchodo spilnoho maina"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 160–165.

Постановка проблеми. Сімейне законодавство України ґрунтується на необхідності зміцнення сім'ї, побудови сімейних відносин на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомозі та відповідальності перед сім'єю всіх її членів. Такою є одна з цілей правового регулювання сімейних відносин (ч. 2 ст. 1 Сімейного кодексу України). Для досягнення

цього законодавець керується базовими положеннями, іменованими основними засадами (принципами) сімейного законодавства, зазначеними у ст. 3 СК України. Одним із ключових принципів є вирішення внутрішньосімейних питань за взаємною згодою, оскільки застосування всіх інших основних засад базується саме на такій згоді. Саме згода виконує особливу

службову роль у механізмі регулювання сімейних відносин, виступає характерною ознакою методу сімейно-правового регулювання. У зв'язку з цим виникає необхідність теоретичного осмислення і розуміння згоди як ознаки, що «відтіняє» інші особливості методу сімейного права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні в сучасній науці сімейного права відсутні роботи, присвячені дослідженню згоди як правового інституту, її правової природи, взаємозалежності і взаємозумовленості соціальних і правових ознак, що істотно ускладнює правильне розуміння згоди як сімейно-правової категорії. Деякі питання з цього приводу досліджувалися у працях сучасних українських науковців (І. В. Жилінкової, З. В. Ромовської, Я. М. Шевченко), дореволюційних (Д. І. Мейєра, В. Ф. Маслова) та російських правознавців (М. В. Антокольської, О. О. Чефранової, Г. М. Нечаєвої). Однак єдиного комплексного дослідження щодо правової природи згоди у сімейному праві немає, хоча правильне застосування правових конструкцій, що містять цю категорію, здатне забезпечити ефективний захист прав людини у сім'ї.

Актуальність проблеми обумовлена також і постійним ускладненням сімейних правовідносин, що вимагає відповідної реакції законодавця, який повинен своєчасно реагувати на мінливу ситуацію у суспільстві і потреби суб'єктів сімейних правовідносин, фактична і формальна згода яких має важливе правове значення.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження природи згоди одного з подружжя на вчинення правочинів щодо спільного майна слід звернутися, насамперед, до інституту спільної сумісної власності подружжя, де особливу увагу привертає питання про зміст права власності того з подружжя, хто не зазначений як власник у правовстановлюючому документі. Норма ст. 319 Цивільного кодексу України проголошує, що співвласники володіють, користуються, розпоряджаються своїм майном на власний розсуд, та гарантує їм рівні умови здійснення прав. Тобто і дружина, і чоловік (незалежно від того, на одного з них чи на обох оформлений правовстановлюючий документ) мають рівні права у питаннях володіння, користування та розпорядження своєю власністю (ст. 63 СК України). Однак відповідно до ч. 1 ст. 65 СК України, дружина та чоловік як співвласники спільного майна розпоряджаються ним за взаємною згодою.

На відміну від згоди батьків (усиновителів, піклувальників) на вчинення правочину їхньою

неповнолітньою дитиною, де необхідність згоди викликана недостатністю життєвого досвіду у неповнолітньої сторони правочину та вірогідної дефектності її волі, правова природа згоди одного з подружжя на вчинення другим правочину щодо спільного майна є іншою. Вона полягає в особливому характері права подружжя як співвласників майна. При цьому право кожного з них є обмеженим речовим правом на це спільне майно, у межах якого права одного власника обмежуються правами другого [1]. За допомогою надання попередньої згоди на вчинення правочину щодо спільного майна одним з подружжя закон захищає права того з подружжя, хто не є титульним власником і не бере безпосередньої участі в укладанні договору.

Така згода другого з подружжя є способом реалізації в односторонньому порядку суб'єктивного права, що належить особі. І ця дія зобов'язує лише того з подружжя, хто надав згоду, і не створює обов'язку для інших осіб (другого з подружжя та сторони правочину). Вона являє собою певну зв'язуючу ланку для подальшого виникнення правовідношення, тобто є елементом юридичного складу і нарівні з іншими юридичними фактами слугує підставою для виникнення, зміни або припинення прав та обов'язків у інших осіб. Надаючи таку згоду, один з подружжя формує свою власну волю та виявляє її зовні. Ще Д. І. Мейєр зазначав, що для того, щоб згода визнавалася юридичною дією, вона має бути умовою законності іншої будь-якої дії [2]. Особа, яка надає згоду, має усвідомлювати, що це викличе певні юридичні наслідки. І оскільки той з подружжя, хто таку згоду надає, не є стороною правочину, його згода сама по собі не викликає наслідків цієї угоди, це лише юридичний факт, що є умовою, дотримання якої надає право другому з подружжя вчинити правочин.

Презумпція згоди одного з подружжя, яка існує ще з радянських часів, ґрунтується на самому характері подружніх відносин, заснованих на взаємній довірі та спільності інтересів [3, с. 25]. Тому особа, яка укладає договір з одним із подружжя, не перевіряє, чи згоден на укладення цього договору другий з подружжя, а виходить з презумпції такої згоди.

Однак на практиці зустрічаються випадки, коли, наприклад, через відсутність необхідності отримання письмової згоди вона взагалі не витребується і другий з подружжя навіть не знає про такі дії. Той з подружжя, що є стороною угоди, укладаючи договір, заздалегідь знає, що згода отримана не була, але діє, виходячи з факту її наявності. У подібних випадках

факт отримання згоди другого з подружжя можна визнати правовою фікцією, оскільки за основу тут береться неіснуючий факт, що визнається існуючим.

Такою ж правовою фікцією визнається не лише факт, коли реально така згода не запитувалася, а й згода, виражена шляхом мовчання. Бездіяльність (мовчання) тут виглядає саме як правова фікція, оскільки з неї не завжди випливає дійсне волевиявлення особи (адже його могло й не бути), але наявність якого зручно вписується у правову конструкцію правочину, для чого необхідна попередня згода третьої особи.

Виникають у процесі реалізації права спільної сумісної власності й інші проблеми. Наприклад, коли нетитульний власник відмовляється надавати згоду на розпорядження спільним майном іншому з подружжя (у багатьох випадках – колишньому чоловікові (дружині)). У такому випадку виникає ситуація, яку вирішити безспірним шляхом, зокрема у межах компетенції нотаріуса, неможливо. До таких же наслідків призводить і ситуація, коли титульний власник, навпаки, не хоче тим чи іншим чином розпорядитися спільним майном, а інший учасник спільної сумісної власності має таке бажання. У будь-якому випадку незгода будь-кого з подружжя (чи з боку титульного власника, чи з боку латентного власника) з конкретними умовами розпорядження спільним майном та недосягнення консенсусу з істотних питань тягне однакові юридичні наслідки – у разі недосягнення згоди жоден з подружжя-співвласників не має пріоритету, всі суперечки вирішуватимуться в судовому порядку.

Непоодинокими є випадки, коли правочин щодо розпорядження об'єктом права спільної сумісної власності подружжя укладається через представника. За таких умов перевіряються лише повноваження представника, і нотаріус або сторона за договором позбавлені можливості встановити факт перебування у шлюбі відчужувача майна, який діє через представника. У такому випадку немає підстав вимагати від особи – власника майна письмової згоди другого з подружжя на укладання правочину, якщо навіть відчужувач фактично перебуває у шлюбі.

Аналізуючи ст. 65 СК України про порядок надання згоди одним із подружжя на вчинення другим правочинів щодо спільного майна, можна зробити висновок, що законодавець виділяє чотири види таких правочинів:

- 1) дрібні побутові правочини;
- 2) правочини, які виходять за межі побутових;

- 3) правочини щодо спільного цінного майна;
- 4) договори, які потребують нотаріального засвідчення та (або) державної реєстрації.

Щодо першої групи зазначених правочинів слід зауважити, що у ст. 65 СК України 2002 року вперше у сімейному законодавстві застосовано поняття дрібного побутового правочину. І хоча критеріїв такого правочину сімейне законодавство не містить, можна погодитися з пропозицією, що «дрібним побутовим правочином, який укладається одним із подружжя щодо їх спільного майна, можна визнати такий, який, по-перше, задовольняє побутові потреби членів сім'ї та, по-друге, стосується предмета, який має невисоку вартість» [4, с. 113–114]. При цьому слід відзначити, що положення про те, що такий правочин, укладений одним із подружжя без згоди іншого, не може бути оспорений у суді (оскільки у ч. 2 ст. 65 СК така можливість надана лише щодо правочинів, які виходять за межі дрібних побутових), суперечить ч. 2 ст. 4 ЦПК України. Відповідно, навіть дрібний побутовий правочин, вчинений одним із подружжя без згоди другого, також може оспорюватися у судовому порядку.

Щодо другої групи вказаних правочинів (які не є дрібними побутовими, але стосуються майна, що має незначну цінність), то для їх вчинення законодавство також встановлює презумпцію згоди другого з подружжя, але прямо вказує, що у разі відсутності такої згоди останній має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним (ч. 2 ст. 65 СК України). І хоча тут виникає своєрідна конкуренція між інтересами сумлінних контрагентів (третьох осіб), які укладають угоду з одним з подружжя, та інтересами другого з подружжя, який безпосередньо не бере участь в укладанні договору [5, с. 25], це правило зумовлене необхідністю забезпечення стабільності цивільного обороту.

Але слід зауважити, що правило ч. 2 ст. 65 СК про право дружини, чоловіка на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її (його) згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового, має кілька недоліків. По-перше, право одного з подружжя одноосібно оспорювати укладені угоди ніколи не заперечувалося, адже кожна особа має право звернутися з позовом про захист порушених цивільних прав. По-друге, невідомість поняття «дрібний побутовий правочин» завжди буде давати підстави для його неоднозначного тлумачення. Тому доцільним

видається застосування наведеної норми ст. 65 СК України при визнанні недійсним правочину, укладеного одним з подружжя щодо розпорядження спільним майном, на вимогу другого з подружжя у випадках, якщо буде встановлено, що набувачеві спільного майна було відомо про незгоду другого з подружжя на укладення такої угоди, або якщо відчуження спільного майна було здійснено всупереч волі другого з подружжя (під впливом насильства, омани, погрози тощо). Тобто для визначення правових наслідків угоди з розпорядження спільним майном необхідно встановлювати «факт незгоди» одного з подружжя на укладення угоди другим із них, а не «факт наявності чи відсутності» такої згоди. І якщо не буде встановлено факт незгоди того з подружжя, хто не брав участь в угоді, на її укладення, то не буде й підстав для визнання її недійсною чи застосування інших правових наслідків. Суд визнає угоду недійсною лише у тому випадку, коли третя особа діяла недобросовісно, оскільки усвідомлювала, що чоловік (дружина) контрагента не висловив згоди на вчинення правочину [6, с. 156].

Щодо правочинів, які можуть кардинально змінити майнове положення кожного з подружжя та сім'ї в цілому, зокрема правочинів щодо цінного майна та договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, законом встановлено більш жорсткі вимоги. Згода другого з подружжя у таких випадках має бути подана письмово, а якщо договір потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації – ще й нотаріально засвідчена (ч. 3 ст. 65 СК України).

Як бачимо, цією нормою у сімейному законодавстві вводиться ще одне нове поняття – «цінне майно подружжя». Однак ані юридична наука, ані правозастосовча практика не дають визначення тих критеріїв, за якими те чи інше майно слід визнавати цінним. Ним може бути визнане надзвичайно широке коло об'єктів – побутова техніка, меблі, верхній одяг тощо. А виходячи з того, що гроші також є об'єктом спільної власності подружжя, то правочинами, згода на вчинення яких має бути подана письмово, слід вважати договори не лише з продажу цих речей, а і з їх набуття, оскільки у таких випадках відбуватиметься розпорядження спільними грошовими коштами, що можуть бути визнані цінним майном. І, як слушно відзначається у правознавстві, в цілому така норма «може викликати певні труднощі у відносинах подружжя і значно ускладнювати цивільний обіг» [7, с. 225].

Стосовно нотаріально засвідченої¹ згоди одного з подружжя можна відзначити, що практика її застосування зазвичай не викликає сумнівів. Але складно погодитися з позицією тих вчених, які вважають, що вона не потрібна для угод з безоплатного набуття майна [8, с. 59], оскільки безоплатне набуття майна не стосується вже існуючих правомочностей власника, а один з подружжя вже не здійснює їх і не створює для другого негативних наслідків. На практиці не виключені ситуації, коли один з подружжя набуде у спільну власність майно, яке потребує значних зусиль з його утримання, що, у свою чергу, здійснюватиметься за рахунок коштів і того з подружжя, згода якого на набуття цього майна не вистежувалася. Тому доцільним видається застосування правил ст. 65 СК України і щодо угод з безоплатного набуття майна.

При нотаріальному засвідченні згоди другого з подружжя така згода оформлюється шляхом подання окремої заяви (п. 4.2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі – Порядок) [9]).

Як вже відзначалося, така заява з вираженням згоди є простим юридичним фактом, у результаті якого не створюються нові права та обов'язки для жодного суб'єкта. У цьому випадку спільне сумісне майно розглядається як неподільна річ, і співвласник надає згоду на відчуження частини у праві власності на цілу річ. Тому згода є простим підтвердженням того факту, що один із подружжя (титовий співвласник) діє за згодою іншого (латентного співвласника). Підсилює висловлену позицію й те, що чоловік (дружина) має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без його згоди.

При цьому волевиявлення одного з подружжя на вчинення правочинів щодо майна, що є спільною власністю, може бути виражене як у загальному вигляді «за ціну і на умовах»

¹ Слід відзначити, що, хоча Цивільний та Сімейний кодекси України одночасно набули чинності, на жаль, за минулі роки їх окремі норми не були узгоджені. Так, ст. 369 ЦК України визначає, що згода співвласників на вчинення правочину стосовно розпорядження спільним майном, що підлягає нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, має бути висловлена письмово і нотаріально посвідчена. Але ч. 3 ст. 65 СК України встановлює, що згода на укладення одним із подружжя договору, який потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, має бути нотаріально засвідчена.

на розсуд самого продавця, так і шляхом зазначення прізвища, імені та по батькові фізичної особи, найменування юридичної особи, на відчуження якого дається згода. У такому випадку згідно абз. 2 п. 4.2 Порядку нотаріус при посвідченні відповідного договору зобов'язаний перевірити додержання умов, зазначених у цій заяві. Очевидно, що подібні правила повинні застосовуватися і у випадках, коли у заяві про згоду на розпорядження спільним майном вказані не лише перераховані у Порядку умови, а й інші, наприклад, продажна ціна чи неприпустимість продажу з розстрочкою платежів тощо.

Виходячи з наведеного, можна зробити такі **висновки**:

1. Дрібний побутовий правочин, вчинений одним із подружжя без згоди другого, також може оспороватися у судовому порядку;
2. При визнанні недійсним правочину, укладеного одним із подружжя щодо розпорядження спільним майном, на вимогу другого з подружжя у випадках, коли буде встановлено, що набувачеві спільного майна було відомо

про незгоду другого з подружжя на укладення такої угоди, або коли відчуження спільного майна було здійснено всупереч волі другого з подружжя, перевага має бути надана інтересам другого з подружжя;

3. Для визначення правових наслідків угоди з розпорядження спільним майном необхідно встановлювати «факт незгоди» одного з подружжя на укладення угоди другим із них, а не «факт наявності чи відсутності» такої згоди;

4. Нотаріально засвідчена згода другого з подружжя потрібна і для угод з безоплатного набуття майна;

5. Правила абз. 2 п. 4.2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України повинні застосовуватися не лише у випадках зазначення у згоді другого з подружжя прізвища, імені та по батькові фізичної особи, найменування юридичної особи, на відчуження якого дається згода, а й у випадках, коли у заяві про згоду на розпорядження спільним майном вказана продажна ціна чи неприпустимість продажу з розстрочкою платежів та інші умови угоди.

Список використаних джерел

1. Чефранова Е. А. Ограниченные вещные права в составе общего имущества супругов [Електронний ресурс] / Чефранова Е. А. // Семейное и жилищное право. – 2007. – № 2. – Режим доступа: <http://www.center-bereg.ru/d1202.html>.
2. Мейер Д. И. Русское гражданское право [Електронний ресурс] / Мейер Д. И. – Изд. 3-е, испр. ; по испр. и доп. 8-му изд., 1902. – М. : Статут, 2003. – 831 с. – (Классика российской цивилистики) // Классика российского права : [сайт] / Консультант Плюс. – Режим доступа: http://civil.consultant.ru/elib/books/45/page_21.html.
3. Маслов В. Ф. Имущественные отношения в семье / В. Ф. Маслов. – Харьков : «Вища школа» ; Изд-во при Харьков. ун-те, 1974. – 184 с.
4. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. – Київ : Юрінком Інтер, 2004 – 200 с.
5. Чефранова Е. А. Имущественные отношения в российской семье / Е. А. Чефранова. – М. : Юристъ, 1997. – 168 с.
6. Антокольская М. В. Семейное право / М. В. Антокольская. – М. : Юристъ, 1996. – 336 с.
7. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. І. В. Жилінкової. – Харків : Ксилон, 2008. – 855 с.
8. Бабкин С. А. Владение, пользование и распоряжение имуществом, находящимся в общей совместной собственности супругов / С. А. Бабкин. – М. : Центр ЮрИнфоР, 2004. – 82 с.
9. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : затв. наказом М-ва юстиції України від 22 лют. 2012 р. № 296/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

Надійшла до редколегії 19.08.2015

ДЬЯЧКОВА Н. А., ТУЧИН Ф. А. СОГЛАСИЕ ОДНОГО ИЗ СУПРУГОВ НА СОВЕРШЕНИЕ СДЕЛОК В ОТНОШЕНИИ ОБЩЕГО ИМУЩЕСТВА

Исследованы вопросы правовой природы согласия одного из супругов на совершение сделок в отношении общего имущества другим супругом. Рассмотрены проблемы предоставления такого согласия в разных видах договоров. Даны предложения по усовершенствованию практики применения действующего законодательства.

Ключевые слова: *согласие одного из супругов, общее имущество супругов, сделки супругов, ценное имущество, мелкая бытовая сделка.*

DYACHKOVA N. A., TUCHIN F. A. THE SPOUSAL CONSENT TO COMMIT TRANSACTIONS CONCERNING THE JOINT PROPERTY

The issue of the legal nature of the consent provided by another spouse to commit a transaction by another spouse concerning the joint property is one of the least studied matters in jurisprudence.

Nowadays, there is no research on the legal nature of consent in the modern science of family, which significantly complicates the correct understanding of the consent as a family and legal category.

The authors of the article deal with the issue concerning the legal nature of the consent within family law as a way to implement the subjective rights unilaterally belonging to a person and how to protect the rights of the spouse who is not a title holder and is not directly involved in the contract. The authors have analyzed difference of parental consent to commit a transaction by their minor child from the consent of a spouse to commit a transaction by another spouse concerning the joint property. It is proved that by providing prior consent to commit a transaction concerning the joint property by one of the spouses the law protects the rights of the spouse who is not a title holder and is not directly involved in the contract. The concept «valuable marital property», which includes also money, is studied; and it is offered to consider agreements to acquire things having significant value as transactions on valuable marital property.

The authors have grounded the conclusion that small household transaction committed by one of the spouses without the consent of another one, can also be contested in a court. To determine the legal consequences of an agreement on joint property disposal must establish «the fact of disagreement» of one of the spouses on concluding the agreement by another spouse, and not «the fact of presence or absence» of such a consent; notarized consent of another spouse is required for agreements of free property disposal, etc.

Keywords: *spousal consent, joint property of the spouses, transactions of spouses, valuable property, small household transaction.*
